

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
Yayın No. : 55

TÜRKİYE DİYANET
VAKFI

GÜNÜMÜZ DİN BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI VE PROBLEMLERİ
SEMPOZYUMU
(27 - 30 Haziran 1989)

SAMSUN — 1989

HADİS KONUSUNDAKİ ARAŞTIRMALARDA KARŞILAŞILAN GENEL PROBLEMLER

Doç. Dr. Selman BAŞARAN
Uludağ Üniv. İlähiyat Fakültesi

Hadis, tarih boyunca en fazla hücumu maruz kalan ilim dallarından birisidir. Hz. Peygamber'in hayatında başlayan hadislerin yazılıp yazılmaması tartışması, O'nun vefatından sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bunun yanında dört halife döneminde Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi hadislerin bir kitapta toplanması meselesi gündeme gelmiştir. Hz. Osman'ın vefatıyla ortaya çıkan karışıklıklarda ise uydurma hadis problemi görünmeye başlamıştır. Bu problem tarihî seyri içinde hadis âlimlerini hep meşgul edegelmiştir.

Hadis tarihi içinde karşımıza çıkan bir başka problem ise hadislerle ne derece itibar edileceği meselesidir. Akli ilk plana alan bazı itikâdî mezhepler hadislere itibar etmemiş, inanç ve tevhid konularındaki hadisler onlar indinde delil olabilecek nitelikte bulunmamıştır. Yine aynı dönemlerde hadislerin fıkıhla münasebeti üzerinde durulmuş, ahkâm konularındaki hadislerin delil değeri tartışılmıştır. Hadisler kuvvet derecesine göre sınıflandırmaya tâbi tutulmuş, bu durumda, birçok hadis, mezheplerin koyduğu genel prensiplere uymadığı bahanesiyle safdışı edilmiştir. Mütevatir-âhâd ayırımı âhâd haberlerin delil olup olmayacağı problemini doğurmuştur.

Gün geçtikçe hadis ilmi genişlemiş, gelişmiş, bu gelişmeye paralel olarak da birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Bilindiği üzere isnadda ve râvide aranan şartlar, birbiriyle çelişki arzeden hadisler, nâsih-mensûh meseleleri, hadislerdeki görünmez kusurlar, yâni illetler, hadis ibarelerinde yer alan anlaşılması güç kelimeler ve deyimler birer problem olarak muhaddisleri tarih boyunca uğraştırmış, bu konularda ileri sürülen farklı çözüm önerileri farklı uygulamaları ortaya çıkarmıştır.

Her ilimde olduğu gibi hadis ilminin de yeni problemleri olacaktır. Olmalı ki bu ilim gelişsin, etki alanı genişlesin.

Biz bu tebliğimizde, tarihteki problemleri bir kenara bırakarak günümüz hadis araştırmalarında karşılaşılan, ya da tarihten günümüze ulaşmış, asrımızda da aktüalitesini koruyan bazı hadis meselelerini ele almak ve bunlara birlikte çözüm aramak istiyoruz.

A — Halkın Hadis Kültüründen Kaynaklanan Problemler :

Bugün halkımızın hadis kültürü yok denecek kadar zayıftır. Olanı da sağdan soldan tesadüfî yollarla elde edilmiştir. Halkımızın çoğu ya ailesinden ve çevresinden duyduklarıyla ya da vaaz kürsülerinden söylenenlerden, takvim yapraklarında okuduklarından, radyo ve televizyonda dinlediklerinden ne anlayabildiyse onlarla yetinmektedir. Bu ise çürük temellere dayalı bir hadis bilgisi meydana gelmesi sonucunu doğurmaktadır. Çünkü hadis bilgisi veren bu vasıtaların hiçbiri ciddî şekilde hadis öğretmeyi amaçlamamışlardır. Halkın hoşuna gidecek, hadis olup olmadığı şüpheli, hattâ hadis olmadığı kesin bazı sözleri hadis adı altında halkımıza sunmaktadırlar. Halkımız da doğrusunu araştırabilecek bilgi seviyesine sahip bulunmadığı için tabii olarak birtakım sözleri hadis diye öğrenmekte, başkasına intikal ettirirken de kendisi bazı değişiklikler veya ilâveler yapmakta, sonuçta ortaya hadis diye sunulan bir garîbe çıkmaktadır.

Halk arasında hadis denilince en yaygın şekliyle şunlar akla gelmektedir. «Vakti geçmeden önce namazı kılmakta, ölmeden önce de tevbe etmekte acele ediniz»⁽¹⁾. «Ölmeden önce ölünüz»⁽²⁾. İlim Çin'de bile olsa arayınız»⁽³⁾. «Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz»⁽⁴⁾.

Okul seviyesinde öğretilen hadis bilgisi de bundan farklı değildir. Gerek ilkokulların son iki sınıfında gerekse orta dereceli okullardaki Din Kültürü derslerinde, hatta Kur'an Kurslarında hadisın ne olduğu belki kısaca anlatılıyor, bazan da örnekler veriliyor. Ama ne yazık ki hadis adı altında verilen bu örneklerin birçoğu sahih hadis kitapların-

(1) Sağâni bunun mezû olduğunu söylemiştir. Bkz. Elbânî, Silsiletül'-Ehâdisi'd-Daife ve'l-Mevdû'a, I, 102.

(2) Mutasavvıfların sözü olduğu bildirilmiştir. Bkz. Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II, 291.

(3) Bk. İbn Abdilberr, Câmi'u Beyâni'l-İlm, I, 8. Bu ifadenin de bâtil olduğu söylenmiştir. Bkz. Elbânî, a.g.e., I, 413.

(4) Kâtîp Çelebi, Keşfü'z-Zünûn, I, 51. Bu ifadelerle hadis kaynaklarında bulunamamıştır.

da bulunmayan kulaktan duyma birtakım sözlerdir ve hangi kaynaktan alındığı belirtilmemektedir.

İmam-Hatip Liseleri müfredatında yer alan hadis derslerinin de yeterli olduğu söylenemez. Üstün seviyede hadis öğretimi yapması gereken bu müesseselerimizden mezun olan öğrencilerimizin ağızından birtakım uydurma haberleri hadis olarak duymamız bizi son derece üzmektedir.

Yüksek öğrenim seviyesinde hadisin ders olarak okutulduğu iki önemli müessese İlahiyat Fakülteleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Haseki Eğitim Merkezi'dir. Fakültelerimizin birinci sınıflarında okutulan hadis usûlü derslerinde öğrencilerimiz, «Ey Muhammed, eğer sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım»⁽⁵⁾. «Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız kurtuluşu bulursunuz.»⁽⁶⁾. «Müzik dinlemek haramdır. Ondan zevk almak ise küfürdür», gibi uydurma sözleri karşımıza çıkarmakta ve bunları hadis adı altında nakletmektedirler. İmam-Hatip Liselerinde genel olarak yeterli ve istenilen ölçüde hadis öğretimi yapılamadığını söylerken bir ölçüde kendimizi de eleştirmiş olmaktadır. Çünkü o müesseselerdeki öğretmenleri bizler yetiştirmekteyiz. Dolayısıyla biz İlahiyat Fakülteleri olarak genelde istenilen seviyede mezun veremiyoruz demektir. Bunun elbette birtakım sebepleri vardır. Fakültelerimizdeki hadis müfredatının yeterli olmayışı. bazı fakültelerimizde YÖK tarafından tesbit edilen hadis dersi dağılımında indirime gidilmesi, son yarıyıllarda hadis dersinin hiç bulunmaması gibi sebepler bunlardan bazılarıdır.

Hadis araştırmacısının bu konularda karşılaştığı en büyük problem, öğretim sırasında kendisine sorulan hadislerin kaynağını araştırmaktır. Birçoğu uydurma olan, bazıları da değiştirilmiş bulunan bu tür hadislerin kaynaklarda olup olmadığını araştırmak veya bunların uydurma ve zayıf hadis olduğunu anlatabilmek araştırmacıya çok zaman kaybettirmektedir. Bu problemin kökünden çözümlenmesi herhalde gerek halkın gerekse çeşitli seviyelerde öğretim gören öğrencilerin aldığı hadis bilgisini sağlamlaştırmaktır. Vaaz kürsülerinde, takvimlerde, radyo ve televizyonda, okullardaki Din Kültürü ve hadis derslerinde, sıhhatinde şüphe bulunmayan hadislerin sunulması amaç edinilmeli ve bu konuda gereken titizlik gösterilmelidir.

(5) Sağâni mevzû olduğunu söylemiştir. Bkz. Aclûni, a.g.e., II, 164.

(6) İbn Hazm mevzû olduğunu bildirmiştir. Bkz. İbn Hazm, İhkâm, VI, 82. Elbâni de uydurma demiştir. Bkz. a.g.e., I, 78.

B — Kaynak Yetersizliği

Hadis araştırmalarında karşılaşılan ikinci problem kaynak yetersizliğidir. İlim adamının malzemesi yazılı kaynaklardır. Bunların temin edilmeyişi çalışmaları ya aksatmakta ya da eksik bırakmaktadır.

Bilindiği üzere doğuda ve batıda hadis alanında birçok çalışma yapılmaktadır. Bunların bir kısmı ilk kaynakların neşri, bir kısmı ise yeni araştırmalar şeklinde gerçeleştirilmektedir. Özellikle son yıllarda İslâm ülkelerinde eski eserlerin neşrine büyük gayret sarfedildiği gözlenmektedir. Bunun yanında daha önce yayınlanmış kaynak kitapların fihristleri ve indeksleri yapılmakta, dinî sahadaki eserlerin içinde geçen hadisler tahrir edilmekte, böylece bu eserlerden istifade yolları kolaylaştırılmaktadır. Bununla birlikte gerek müstakil ve orđinal araştırmalar şeklinde, gerekse mastır ve doktora seviyesinde, yeni eserler ortaya konulmaktadır. Bizler, Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde görev yapan öğretim elemanları olarak bu yayınları takip etme imkânlarından ne yazık ki mahrumuz. Hangi İslâm ülkesinde ne zamanlar, hangi çalışmalar yapılmış, bunları her araştırıcı kendi gayretiyle takip etmek gibi zor bir olayla karşı karşıya kalmaktadır. şahsî gayretimizle birkaç yayınevinin katoloğunu elde edebiliyorsak bu bile büyük bir başarı sayılmalıdır. Bir de yurt dışından ülkemize kitap getirten, bir, iki şahsa ümit bağlamış durumdayız. Onların getirebildiği ölçüde İslâm âleminde, daha doğrusu Beyrut'ta yayınlanmış kitaplardan haberdar olabiliyoruz. Bazan bu imkânları da bulamıyoruz. Çünkü ne zaman gidiliyor, ne zaman geliniyor, hangi eserler getirtiliyor, takibi imkânsız oluyor.

Yayınlanan eserlerden veya yayınlanmayan çalışmalardan haberdar olmak ne derece problemse adını duyduğumuz eserleri temin -etmek daha da büyük bir problem olmaktadır. Fakültelerimizin bütçe imkânları hepimizin malumudur. Kitap alımlarına ayrılan para son derece yetersizdir; yurt içinde yayınlanan eserleri almak için bile kâfi gelmemektedir. Yurt dışı alımları olarak sembolik birkaç kitap ancak getirilebilmektedir. Ferdî imkânlarımızla kitap teminine çalışmak ise büyük mâlî güç istemektedir. Bu kadar büyük mâlî külfete katlanabilecek olanlarımızın sayısı da yok denecek kadar azdır.

Doğuda yayınlanan kitapları elde edemediğimiz gibi batıda yapılan ilmî çalışmalardan da habersiziz. Yine iř şahsî gayretlere kalmaktadır. Bunun dışında başka bir yolumuz yoktur. Çünkü batıda yayınlanan eserlerin fiatı bizim paramızla büyük bir yekün tutmaktadır, dolayısıyla batıdan kitap getirtme gibi bir yola başvurmaya pek az ilim adamı cesaret edebilmektedir.

Müsteşriklerin birbuçuk asra yakın bir zaman dilimi içerisinde yaptıkları hadis araştırmaları tümüyle elimize geçmiş değildir. Halen yapılan çalışmaları da takip edemiyoruz. Lisansüstü düzeydeki araştırmaların, yayınlanmamış doktora çalışmalarının, adını duymuş olsak bile, muhtevâları hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Çeşitli dillerde yayınlanan periyodiklerdeki hadislerle ilgili makalelerin neler olduğunu bilmiyoruz. Bu periyodiklerin birkaç sayısını görmüş olsak bile tümünü almaya maddî gücümüz bulunmamaktadır. Ne yazık ki ülkemizdeki herhangi bir kütüphanede de süreli yayınların bütün sayılarını göremiyoruz.

İslâm ülkelerinde neşrine devam edilen kitaplardan, çeşitli İslâmî üniversitelerde yapılan yayınlanmış veya yayınlanmamış mastır ve doktora seviyesindeki çalışmalardan, batıda İslâmî sahada yapılan araştırmalardan haberdar olamayıp, bizim branşımızla ilgili olarak yaptığımız ve yapacağımız çalışmaların bir yönüyle eksik kalması sonucunu doğurmaktadır. Yahut da büyük bir gayret sarfedilerek, emek verilerek ortaya konulmuş bir araştırmanın bir başkası tarafından yeniden ele alınması, bu yüzden zamanın israf edilmesi gibi kötü bir netice ortaya çıkmaktadır.

Bırakalım İslâm ülkelerinde ve batıda yapılan çalışmaları, kendi ülkemizdeki araştırmalar hakkında bile sistemli bir bilgimiz bulunmamaktadır. Hadis alanında çalışmalarımızın sayısı bellidir. Hepimiz birbirimizi tanımaktayız. Ama gerek kendi çalıştığımız konuları, gerekse lisansüstü düzeyde yaptırdığımız araştırmaları birbirimize haber veremiyoruz.

Bu problemlerin en kısa süre içerisinde çözümlenmesi yollarını hep birlikte bulabileceğimiz kanaatindeyim. Alınacak bir kararla yurt içindeki irtibatın sağlanabileceğine inanıyorum. Meselâ Fakülte Dergilerinde herbirimizin yaptığı ve yaptırdığı araştırmalarla ilgili haberler verilebilir. Ya da müşterek bir ilmi araştırmalar bülteni hazırlanıp muntazaman yayınlanabilir. Bu bülten yıllık veya altı aylık olabilir. Diyanet Vakfı'nca neşredilip bütün öğretim elemanlarına gönderilir. Aksi halde bu konuda yaptırılan bir doktora çalışmasıyla bu işin halledilebileceği kanaatinde değiliz.

Yurtdışı yayınlarının takibinde de benzeri bir yola gidilebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerek İslâm Ülkelerinde gerekse Batı ülkelerinde çeşitli görevler yapmak üzere tayin edilmiş elemanları bulunmaktadır. Bu elemanlar kendi bölgelerindeki İslâmî yayınları ve araştırmaları takip ederek isimlerini aylık periyodlar halinde Başkan-

liğa bildirebilirler. Bu yollarla isimleri tesbit edilen yayınlar Diyanet Vakfı'nın imkânlarıyla getirilebilir ve bir merkezde toplanabilir. Bu merkez, Vakfın İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesinin bir çeşit gelişmiş şekli olabilir. Veya «İslâm Tarihi ve Kültürü Araştırma Merkezi» (IRCICA) ile işbirliği yapıp bu kuruluşlardan birisi doğu, birisi batı ülkelerindeki yayınları takip edip getirtme imkânları araştırabilir. İlgili periyodiklerin tümüne abone olunarak yeni sayıları yanında bunların eski sayıları da elde edilebilir.

C — Yayın İmkânsızlığı :

Hadis araştırmacının karşılaştığı en büyük problemlerden birisi de bence yayın imkânsızlığıdır. Yapılan bir ilmî araştırmanın yayınlanması için ya Üniversite Yayın Kurullarına ya da özel yayınevlerine başvurmak gerekiyor. Araştırmanın Üniversite matbaasında basılabilmesi bütçe imkânlarına bağlı olduğu için sıraya konularak uzun süre bekletilmekte, ya da yayın esaslarına uymayan yönleri bulunduğu gerekçeyle sürüncemede bırakılmaktadır. Özel yayınevleri ise piyasa kitabı basmayı ilmî yayınlara tercih etmektedir. Hadisle ilgili bir çalışma yayınevince aktüel sayılmıyorsa basımı için girişimde bulunmamaktadır. Şahsî gayretleri neticesi, belli yayınevleriyle irtibat kurabilenlerimiz haricinde, özellikle Ankara ve İstanbul dışındaki meslekdaşlarımızın bu soruna çözüm aradığını zannediyorum.

Makaleler için de benzeri durumlarla karşılaşyoruz. Fakülte Dergileri yeterli olamıyor. Ya da ben öyle düşünüyorum. Meselâ bizim Üniversitemiz Fakülte dergilerinde yayınlanacak makaleleri on sayfaya sınırlamış durumdadır. Diyanet ve İslâmî Araştırmalar Dergilerinin de benzeri sınırlamalar getirdiğini biliyoruz. Bu da makalelerin bölünmesi sonucunu doğuruyor. Böyle olunca yapılan araştırmaları başka dergilere gönderme mecburiyeti ortaya çıkıyor. Yine ferdî irtibat kurabilenler bazı dergilerle anlaşıp makalelerinin yayınlanmasını sağlıyorlar. Ama diğerleri için bu problem devam ediyor.

Bir ilim adamının yayın problemi olmamalı, bir araştırmacı çeşitli yayınevlerinin ya da dergilerin peşinde koşmamalı. Böyle bir arayış kişinin hem zamanını israf ediyor, hem de zihnini meşgul ediyor. Çalışmasının karşılığını alamamak da işin cabası.

Yapılan ilmî araştırmalar ile, jüri kontrolünden geçmiş tezleri, konusu ne olursa olsun, aktüel bulunsun veya bulunmasın, onları yayınlayacak bir kuruluş olmalı. Yâni araştırmacı, çalışmam yayınlanır mı ya-

yınlanmaz mı, telif ücretim verilir mi verilmez mi diye düşünmemeli. Bunun için kâr gâyesi gütmeyecek bir kuruluşa ihtiyaç bulunmakta ve akla ilk gelen de Türkiye Diyanet Vakfı olmaktadır.

D — Hadis İlimine Yönelen İtirazlar

Hadis ilmi araştırmalarında karşılaştığımız problemlerin bir başkası da bizzat hadis ilmine yönelen itirazlardır. Bu itirazların bir kısmı müsteşrikler tarafından yapılmakta, bir kısmı da Müslüman çevrelerden gelmektedir. İlim ve teknoloji karşısında bazı hadislerle çözüm aramak da günümüzde ayrı bir problem haline gelmiştir.

Hepimizin bildiği gibi batılı araştırmacılar hadisleri şifâhî rivayetler olarak görmekte ve râvîlerin hata yapma ihtimali bulunduğu, daha doğrusu sadece hafızalarında kaldığı kadarıyla muhtevâ rivayeti yaptıkları iddiasıyla hadislerin sıhhatine gölge düşürmek istemektedirler. Hatta onlardan bazılarının kanaatine göre üçüncü asrın başlarına kadar hadisler yazılı değildi. Şâfiî bu şifâhî rivayetleri topladı. Daha doğrusu müesseseseleşmiş hukuk sistemine uygun hadisler ortaya attı. Ayrıca onlara göre hadislerin muhteva tenkidi yapılmamış. Bu yüzden güvenilir denilen râvîler isnadıyla birçok mevzû hadis ortaya çıkmıştır. Onların bu tür iddiaları hadis âlimlerinin karşısına büyük bir problem çıkarmaktadır. Müslüman âlimlerin bu şüphelere verdiği cevaplar müsteşrikleri ne derece tatmin ediyor bilmiyoruz. Çünkü Müslümanların kafasını karıştıran, hadise olan güveni sarsan bu iddia sahiplerinden bazılarının iyi niyetli olduğunu söylemek oldukça zordur. Böyle olanların ilim adına hareket ettiklerine ve tarafsız davrandıklarına olan inancımız sarsılmış durumdadır. İyi niyetli olmayan bu kanaatlere verilecek cevaplar ne derece tatmin edici olursa olsun onlar bu düşüncelerinden vazgeçmeyeceklerdir.(7) Müslüman aydınları bu tür yanlış düşüncelerin etkisinden kurtarmak yine Müslüman ilim adamlarına düşmektedir. Müsteşriklerin kasıtlı yayınlarına hangi ölçülerde nasıl cevap verileceği, halkın ve aydın kesimin bu yanlış propagandaların tesirinden nasıl kurtulacağı, verilecek tatmin edici cevapların halka hangi yollarla yansıtılacağı gibi hususlara çare aramak yine hadis araştırmacılarına düşmektedir.

(7) Bazı müsteşriklerin kasıtlı davrandığına dair bkz. Mehmed S. Hatiboğlu, Batıdaki Hadis Çalışmaları Üzerine, Uluslararası Birincil İslâm Araştırmaları Sempozyumu Dergisi, (İzmir 1985), s. 81-94; Talat Koçyigit, I. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Ankara 1967), C. XV, s. 43-55; Mustafa es-Sibâî, es-Sünne ve Mekânetühâ, s. 187-235.

Günümüzde bazı Müslüman çevrelerin de hadise çeşitli açılardan itiraz ettiklerini görüyoruz. Bunların bir kısmı müşteşriklerin iddiaları istikametinde, bir kısmı ise tarihin çeşitli dönemlerinde ileri sürülen itirazların devamı niteliğindedir. Bazı Müslümanlar da çevrelerinin etkisiyle, hadislere karşı yöneltilen saldırılara cevap bulmak amacıyla bir arayış içerisine girmektedirler.

Batılı araştırmacıların yanıltıcı iddialarına katılan Müslümanlar hadislerin sağlam yollarla geldiğine inanmıyorlar. Böyle olunca da bugün elimizde bulunan kaynaklarda yer alan hadisler onlara göre hiçbir anlam ifade etmiyor. Onlar, hadislerin koyduğu hükümleri de kabul etmiyorlar.

Kendilerine Ehlü'i-Kur'an adını veren ikinci gurup ise hadislere ihtiyaç olmadığını iddia etmektedirler, bu gruptan bazıları Kur'an'a aykırı görünen hadisleri reddediyor, bazıları sünnetin müstakil hüküm kaynağı olamayacağını söylüyorlar. Bazıları ise Hz. Peygamber'i diğer insanlar gibi görüyor, bu bakımdan hangi konuda olursa olsun O'nun hadislerine sıradan bir insanın sözü gibi bakıyorlar.

Üçüncü gurubu teşkil edenler samimî ve iyi niyetli kimselerdir. Onlar hadislere yapılan itirazlara cevap veremeyince hadislerin yeniden ele alınmasını, senet ve metin yönünden günümüz şartlarına göre yeniden değerlendirilmesini savunuyorlar. Böylece hadislerin korunabileceğine ve Hz. Peygamberin sözlerinin münakaşadan uzak tutulabileceğine inanıyorlar⁽⁸⁾.

Bu problemlerin çözümü de hadis araştırmacılarını beklemektedir. Müslümanların kafalarında oluşan bu tür sorulara cevap bulacak olan, yine onlardır. Verilecek cevapların bu soruları tamamen ortadan kaldıracağına inanmak safdillik olur. Ama hiç değilse iyi niyetli olanları tatmin etmek mümkündür.

İlmî gelişmelerin de hadis araştırmaları açısından bazı problemler doğurduğu muhakkaktır. İlim ve teknoloji ile bağdaşan hadisler yanında, ilmî gelişmeler karşısında, izahında güçlük çekilen hadislerin de bulunması, bu konuyla daha fazla ilgilenmenin gereğini ortaya koymaktadır. Çocuğun cinsiyetinin hangi sebebe bağlı olduğunu⁽⁹⁾, ana rahmindeki ceninin kız mı erkek mi olduğunun bilinmesini⁽¹⁰⁾, yemeğe

(8) Bu görüşlerle ve bunlara verilen genel cevaplarla ilgili olarak bk. Mustafa es-Sibâî, a.g.e., s. 236-374; Muhammed Ebû Zehv, el-Hadis ve'l-Muhaddisün s. 21 vd.

(9) Bk. Müslim, Hayz, H. 34.

(10) İlgili hadisler için bk. Buhârî, İman. 37; Müslim, İman, H. 5.

bir kanadı batan sineğin öbür kanadının da batırılmasının gereğini⁽¹¹⁾, güneşin battığı zaman yerin altına gittiğini⁽¹²⁾ vs. bildiren hadisler ne kadar izah edilmeye çalışılırsa çalışılsın, bunları ilmin verileriyle bağdaştırmakta zorluk çekmekteyiz. Tıbla ilgili birtakım hadislerin, meselâ çörek otunun ölüm dışında her derde deva olduğunu bildiren sahîh hadislerin⁽¹³⁾, bugünkü tıp ilmiyle ne derece bağdaştığını iyice araştırmak gerekmektedir. Böyle durumlarda ya Hz. Peygamber'in sözlerini dikkate almamak ya da bugünkü ilme güvenmemek gibi bir durumla karşılaşmaktadır. İlme güvenmemek, ilmî gerçekleri inkâr etmek mümkün değildir. Hz. Peygamberin sözlerini ilme aykırı görmek de imkânsızdır, O'nun Peygamberliğini inkâra kadar götürülebilir insanı. Öyleyse bu probleme başka çözüm yolları aramak gerekiyor. Bunun için de ilme ve tıbbı aykırı görünen bu tür hadislerin ya Hz. Peygamber'e ait olamayacağını söylemek, yani hadisin uydurma olduğunu iddia etmek, ya da bu sözü Hz. Peygamber'in vahiy dışında kendi tecrübesine ve o günkü ilmî anlayışa göre söylediğini, yâni peygamber olarak değil, insan olarak söylediğini kabul etmek mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Gile hadisi bunun en açık örneğini teşkil etmektedir⁽¹⁴⁾. Bu bakımdan ilmî gelişmeler karşısında hadisin ortaya çıkardığı problemlere tatmin edici cevaplar aramak görevini yine bizler üstlenmeliyiz.

E — Tercümelerde Karşılaşılan Problemler

Tercümelerin genelde iki yönü bulunmaktadır : Birisi hadisin batı dillerine tercümesi, diğeri Türkçe tercümeler. Her iki çeşit tercümenin de getirdiği bazı problemler vardır. Bu problemleri de şöyle guruplandırabiliriz : 1) Tercümelerdeki yanlışlıklar, 2) Hadisin üslûbuna uygun olmayan tercümeler, 3) Branş dışındaki kimselerin yaptığı tercümeler, 4) Dil kurallarını bilmeden yapılan tercümeler. Batı dillerine yapılan tercümelerde ortaya çıkan yanlışlıkların neden kaynaklandığını Prof. Dr. Muhterem Mehmed Hatiboğlu hocam bir tebliğinde belirtmişti⁽¹⁵⁾. Türkçe tercümelerde karşılaşılan problemlerin başında ise branş dışındaki kimselerin tercümeye teşebbüs etmesi sayılabilir. Şurası bir gerçektir ki hadisteki ifadeleri aynen Türkçeye aktarmak hem tecrübe is-

(11) İlgili hadis için bk. Buhâri, Tıb, 58; Bed'ü'l-Halk, 16, 17; Ebû Dâvud, Et'ime, 48; İbn Mâce, Tıb, 21.

(12) Hadis için bk. Müslim, İman, H. 250.

(13) İlgili hadisler için bk. Buhâri, Tıb, 7; Müslim, Selam, H. 88; Tirmizî, Tıb, 5; İbn Mâce, Tıb, 6.

(14) Gile hadisi için bkz. Müslim, Nikâh, H. 141; Ebû Dâvud, Tıb, 16; Tirmizî, Tıb, 27.

(15) Bkz. Mehmed Hatiboğlu, a.g.m., s. 81-vd.

ter, hem de branş bilgisi gerektirir. Aksi takdirde ortaya vahim sonuçlar çıkmakta ve «hâzâ hadîsün hasenün» ifadesi, «bu Hasanın hadîsidir» diye tercüme edilmektedir. Tabirler, kitap isimlerini yarım yamalak okuyarak Türkçeye aktarmak da yanlış neticeler doğurabilmektedir. Meselâ en-Nâsîh ve'l-Mensuh adlı kitabın, Meydan Larous Ansiklopedisinde «nasihat edenler ve nasihat edilenler kitabı» diye tercüme edildiğine üzülerek şahit olduk⁽¹⁶⁾. Bundan anlaşılıyor ki dinî tabirlerin, özellikle hadis istilahlarının, hadisle ilgili olarak kaleme alınmış bir eserin Türkçeye tercüme edilmesi genel mânada bir dinî bilgiyi, hususî olarak da hadis bilgisini gerektirmektedir. el-Muğnî adlı eserin el-Muğannî şeklinde okunduğunu, el-Muhallâ adlı eserin el-Mahallî şeklinde Türkçeye aktarıldığını hayretle müşahede ettik.

Bu tür yanlışlıklara meydan vermemek için hadise ait bir eseri tercüme edecek kimsenin Türkçe ve Arapça dilbilgisi kurallarını iyi bilmesi yanında, akıcı bir üslûba sahip bulunması ve hadis konusunda uzman olması gerektiği, dolayısıyla tercümeyle ilgili problemlerin çözümünün de bizlere bağlı olduğu kanatını taşımaktayız.

F — Dipnot Gösterme Problemi :

Hadis kaynaklarını dipnotlarda gösterirken çeşitli metodlar kullanıldığını görüyoruz. Kimi, kaynakları kronolojik sırasıyla veriyor, kimi sahilik derecesini esas alıyor, dolayısıyla kütüb-i sitteyi ilk planda gösteriyor. Kütüb-i sitteyi kaynak gösterirken de kimi cilt ve sayfa numarası, kimi bölüm adı ve bab numarası, kimi de hadis numarası veriyor. Bu konuda ortak bir görüş tesbit edip acaba hepimiz aynı metodu kullanma imkânları bulamaz mıyız? İkinci olarak, hadis dışındaki İslâmî ilimler sahasında araştırma yapanların, dipnot gösterme konusunda ilmî usüllere uymaları sağlanamaz mı? Ne yazık ki, birçok araştırmacı ilmî çalışmalarda hadislerden istifade edilme prensiplerini dikkate almamakta ve meselâ Buharî'deki bir hadise İhyâü Ulûmî'd-Dîn'i kaynak göstermektedir. Hadis ilmiyle meşğul olan bizler, bilimsel yayınlarda hadis ilmini doğrudan ilgilediren bu tür yanlışlıkları tesbit edip yazarını uyurma yoluna gidemez miyiz?

Görülüyor ki diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi hadis araştırmalarında da araştırmacı birtakım problemlerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu problemlerin bir kısmı halktan, bir kısmı aydın zümreden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte birtakım teknik yetersizlikler, kaynak bu-

(16) Bkz. Meydan Larous, İbn Hazm maddesi ,VI, 162.

İnmemesi, ya da temin edilememesi, yapılan araştırmaların yayınlanmasındaki güçlükler, hadislerin muhtevâsının anlaşılmasındaki zorluklar, başka dillere tercüme esnasındaki yanlışlıklar, hadis kaynaklarının araştırmalarda kullanılmasındaki tutarsızlıklar, ilmî gelişmelerle tezat teşkil eden bazı hadislerin yorumundaki zorluklar, kaynaklarda zikredilen hadislerin sağlamını zayıfından ayırma zarureti, teknolojik imkânlardan faydalanamama gibi çok çeşitli başka problemlerin varlığı da bir vakıdır.

Hadis araştırıcısının önünde duran bu ve benzeri güçlüklerin böyle bir sempozyumda dile getirilmesi ve birlikte çözüm aranması zarureti doğmuştur. Biz sadece problemleri ve bunlardan bazıları için çözüm teklifimizi arz ettik. Her an bir veya birkaçıyla karşı karşıya bulunduğumuz bu problemlerin, tamamen ortadan kaldırılamasa bile, mutlaka azaltılacağına inanıyoruz. Araştırıcı ne kadar az problemle karşılaşır o kadar rahat çalışacak, ilmî çalışma yapabilecek ve hadislere bakışı o ölçüde gerçekçi olacaktır.